

Szajp Szabolcs:

Mivel foglalkozzanak a közgazdászok?

Azaz mi is a közgazdaságtan?¹

Ez az írás rövid felvezetője kíván lenni a következő oldalakon olvasható fordításnak (James M. Buchanan: Mivel foglalkozzanak a közgazdászok?), de egyben tekinthetjük a Fordulat hasábjain a közgazdaságtanról korábban lezajlott - de le nem zárt - vita folytatásának is. Bár a terjedelmi korlátok miatt a vita kérdéseire konkrétan nem fogok hozzászólni, mégis - az említett fordítás áttanulmányozása után - számomra teljesen egyértelművé vált, hogy Buchanan írása elé mind a fenti alcím, mind a vitához való csatlakozás releváns, sőt szükségszerű. De kezdjük inkább a főcímmel, azaz: mivel is foglalkozzanak a közgazdászok. Miért kell feltenni ezt a kérdést? Miért teszi fel Buchanan az 1960-as évek közepén? Miért kell ezzel foglalkozni manapság, egyáltalán kell-e, és mit jelenthet ez a mai közgazdaságtan számára? Vajon több-e pusztán elmélettörténeti érdekességnél? Ezen utóbbi kérdésből kiindulva - melyre válaszom természetesen igen - talán érdemes egy kicsit mélyebben is elgondolkodni a lehetséges értelmezéseken és ütköztetni azokat a ma 'main stream'-ként felfogott elmélettel, valamint a gazdaságpolitikai gyakorlattal.

Előljáróban azonban szeretném néhány szóval bemutatni James M. Buchanant, majd egy kicsit hosszabban kifejtve - és közben válaszolva a feltett kérdésekre - elhelyezni munkásságát és a közölt cikket a politikai gazdaságtan elmélettörténetében. James M. Buchanan /1919 - / olyan politikai liberális gondolkodó, aki sokkal inkább a közgazdaságtan határterületeihez, mint az uralkodó irányzatokhoz tartozó témákban publikál. Liberalizmusából következően a szabadságot tekinti legfőbb alapértéknek, de a szabadságot az emberi közösségek működésének politikai szintjén képzelel el, ellentétben a gazdasági liberálisokkal (mint például Hayekkel), akik az egyéni gazdálkodók szabadságát hirdetik. Nyilván teljesen más következtetések adódnak az

¹ A közgazdaságtanról szóló vita a Fordulat 1992. nyári, őszi és 1993. tavaszi számaiban jelent meg, lásd Trautmann László, Eső Péter és Andor László írásait.

egyik, mint a másik politikai filozófiából kiindulva a gazdaság működésére, törvényszerűségeire nézve. Buchanan, nézeteinek közgazdasági alkalmazásáért 1986-ban kapott Nobel-díjat, melynek indoklásában többek között a következők is szerepeltek: "műveiben sajátosan és újszerűen ötvözte a közgazdaságtudomány és a politikatudomány szempontjait és módszereit, kidolgozta a kölcsönösen előnyös együttműködési rendszerek alapján álló szerződéses és alkotmányos politikai döntéshozatal elméletét, a politikai rendszer fogalmát pedig, mint a kölcsönös előnyök elérése érdekében vett cserefolyamatot értelmezte és alkalmazta". Azt gondolom, hogy ezen előbbieket miatt mindenképpen sajnálatos, hogy Buchanan a magyar közgazdasági felsőoktatásban ennyire a perifériára került, keveset hivatkoznak rá (Mátyás professzor elmélet-történeti jegyzetében mindössze egy három soros hivatkozással találkozhatunk²), és hogy nagyon kevés írása jelent meg magyarul³.

Valószínűleg azonban nem véletlen az, hogy miért tanítanak vagy nem tanítanak valamit az egyetemen és az sem tűnik véletlennek, hogy mire hivatkoznak előszeretettel mind az elméleti szakemberek, mind az oktatók, sőt akár a gazdaságpolitikusok is. Egy lehetséges magyarázat az, hogy a hazánkban az elmúlt években működtetett gazdaságpolitikai modellt sokkal kevésbé lehet Buchanan elméletével magyarázni, mint mondjuk Hayekével. Igazából ez a döntő kérdés akkor, amikor elővesszük Buchanant és értelmezni akarjuk megközelítéseit, modelljeit: mi a célja vele; milyen gazdaságpolitikát, milyen koncepciót képzel a gyakorlatban megvalósítandó tettek mögé; és vajon számunkra a hayeki állam-modell, vagy inkább a buchanani írja le jobban a kívánatos fejlődés irányát. Nem kívánom azonban leszűkíteni az értelmezést a magyar gyakorlatra. Sőt, mivel Buchanan amerikai közgazdász, sokkal inkább vonatkoznak írásai, gondolatai az amerikai valóságra az 1950-es évektől kezdve napjainkig. De ha már az Egyesült Államokat mondom, az említett korra jellemző ismert világtörténelmi szituáció miatt nem beszélhetünk csak az USA-ról. A világ egészének változásait, mozgását kell figyelemmel kísérnünk.

² Mátyás Antal: A modern közgazdaságtan története - AULA, 1993. 499. old.

³ James M. Buchanan: Piac, állam, alkotmányosság - KJK, 1992. A kötetben 18 válogatott tanulmány olvasható.

Ez nem csak az értelmezésekre érvényes, hanem az adott kor elméletalkotóira is, azaz a tudományos gondolkodásnak, így *a közgazdasági gondolkodásnak is magában kell foglalnia, le kell reagálnia kora történéseit*. Ez egyértelműen tetten is érhető Buchanan politikai filozófiai témájú elemzéseiben, vagy akár a matematizált formában is kifejtett klub-elméletében⁴, még akkor is, ha maga a szerző nem von le bizonyos könnyen adódó következtetéseket.

Mármost mit jelenthet a 'What should economist do?'⁵ az 1960-as évek közepén? Úgy gondolom, hogy legalább három dolgot mindenképpen felsorolhatunk annak megmagyarázására, hogy miért is születhetett meg ez a cikk. Olvasatomban ezek a dolgok adnak választ arra, hogy miért kell feltenni a fenti kérdést, és miért kell a közgazdászok számára való új út kijelölésével foglalkozni. Egyrészt - legtágabban értelmezve - jelez *egy világtörténelmi fordulópontot*, a Kennedy-Hruscsov korszak végét, a kétpólusú világ egyfajta értelmezésének további tarthatatlanságát, a közeledés megállítását. A lezárás természetesen mindig a jövő felé fordulást is jelenti, és nem tévedünk nagyot, ha a buchanani életművet, mint *a '70-es évek neokonzervatív forradalmát előkészítő egyik fontos elméleti bázist* értelmezzük. Másrészt értelmezhetjük ezt az írást *a jóléti állam és a mindenhatónak hitt keynesi gazdaságpolitika kritikájaként* is. Eszerint Buchanan nem úgy tekint a közgazdászokra, mint a társadalom mérnökeire, akiknek a feladata néhány előre megadott feltétel mellett bizonyos jóléti paraméterek maximalizálása. De nem is úgy, mint értéksemleges szemlélőkre, akik természettudományos szemmel vizsgálják a közösség vagy társadalom gazdasági magatartását és döntéseit. A buchanani közgazdásznak felelősségérzete és kötelességtudata van a közösség fejlődésének előmozdítása felé - ilyen értelemben akár a hagyományosan vett politikai gazdaságtan művelőjéről is beszélhetnénk -, de ez nem képzelhető el a közösség által is elfogadott értékek nélkül. Az alkotmányos megközelítés - amely Wicksell öröksége - próbálja feloldani az innen fakadó nehézségeket, amely szerint vezetők és vezetettek közösen rögzítik társadalmuk működésének alapjait. Ez kell legyen a kiindulópont mindenki számára. A közgazdász

⁴ lásd idézett mű: A klubok közgazdasági elmélete című írását.

⁵ Ez Buchanan fordításra került cikkének eredeti címe.

is ezen játékszabályok keretei között mozogva kutatja a fejlődés irányát, a 'jó' és 'jobb' intézményeket, amelyeken belül a gazdasági cselekvések megvalósulnak. Ezzel azonban már kimondtuk a harmadik értelmezést is, *az amerikai institucionalizmus paradigmáját*, melynek méltó képviselője James Buchanan. Ő vitte tovább azt a nem túl régi hagyományt - az intézményekben való gondolkodást -, ami erősen megosztotta a politikailag liberális nézeteket valló közgazdászok sorait is. Ezen szűkebben vett közgazdasági értelmezésen belül kalandozva megállapítható, hogy igazi mérföldkövet jelent az a fajta politikai elemzés következetes alkalmazása, amivel Buchanan is próbálkozott. A közgazdaságtannak ilyenfajta megközelítésében a gazdaság (és így az ember gazdasági magatartása, cselekedetei), mint a tudomány tárgya új, sokkal szélesebb értelmezést kap, megszűnik alap és felépítmény szétválasztása. Az intézmények összekapcsolják a különböző döntési szinteket és jól láthatóan megjelenítik a gazdasági (Buchanan értelmezésében a cserén alapuló) cselekedeteket a politikában és a politikaiakat (vagy másképpen a kényszeren, a hatalmon alapulókat) a gazdaságban.

A buchyanai közgazdaságtan (vagy ahogyan ő nevezte el tudományát: a *katallaktika*, még másképpen a *szimbiotika*) értékét és jelentőségét pontosan az előbbi gondolatok alkalmazhatósága és aktualitása adja, gondolva itt a NATO-csatlakozás, az EU-integráció politikai gazdaságtani kérdéseire, vagy akár a magyar alkotmány vitáira. Számomra a cikk másik fontos tanulsága, hogy bár a közgazdaságtudomány bizonyos szempontból egy egész, fejlődése egy viszonylag széles mederben - de mégis valamilyen irányban - halad, azért mindig fel kell tennünk magunkban bizonyos kérdéseket, amelyek az alapokat érintik. A tudomány célja természetesen egyértelmű: az *igazságot* keressük. Ezt a célt mindig le kell fordítanunk az adott korra, mindig újra kell értelmeznünk, mit is jelent, és tudnunk kell azt, hogy ennek a keresésnek a módszere és a keresés tárgya is koronként változik, koronként meghatározott. Csak akkor haladunk a jó irányban (értsd: az igazság felé), ha a helyesen felismert célból levezetett tárgykör és módszertan összhangja vezeti gondolkodásunkat.